

A kutatás eredményeit összefoglaló részletes jelentés

A hároméves kutatómunka eredményeként elvárt *tudományos monográfia* kézirat-összege mind terjedelmileg, mind tematikailag jóval meghaladja a tervezettet, tekintettel a kutatások során felvetődött újabb és újabb kérdések vizsgálatára.

A kutatásban részt vevők közül két doktorandusz (Benczes István és Szentessy Krisztián) külföldi tanulmányút miatt kiesett a közös munkából, és egy-egy, más munkahelyre került doktorandusz (Vigh László) eleve nem tudott bekapcsolódni. Másfelől viszont a kutatás vezetőjének egy régi tanítványa és tanszéki munkatársa (Magas István), valamint egy új doktorandusz utólag csatlakozott az „iskolához”.

Mint ahogy terjedelmileg az elkészült anyagok több mint 50 szerzői ívet tesznek ki, a monográfia nem egy, hanem *két kötetben* jelenik meg, amelyet az *Akadémiai Kiadó publikál*.

Az *első kötet*, amely közel 37 (A/5) nyomdai ív terjedelmű, már 2005 decemberében, vagyis a hároméves kutatási program befejezése előtt *meg is jelent*. (Egy példányát itt csatoljuk.) A *második kötet* kézírata is szerkesztett állapotban van, nyomdai előkészítés alatt áll, és hamarosan ugyancsak megjelenik az említett kiadónál. (A már megjelent első kötetet, valamint a második kötet szerkesztett kéziratát és tartalomjegyzékét gépelt és elektronikus formában mellékeljük.) Az *első kötet* a szóban forgó témakör elméleti és módszertani vizsgálatának eredményeit és gyakorlati következtetéseit foglalja össze, míg a *második kötet* esettanulmányokat és empirikus összehasonlító vizsgálatokat, valamint a gazdaságpolitika számára megfogalmazható következtetéseket és tanulságokat tartalmazza.

A kutatási program főbb eredményei

A kutatási program keretében végzett elemzések és műhelyviták számos, nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi szakirodalomban is újnak számító összefüggést, elméleti és gyakorlati tanulságot, fogalom-tisztázást, kritikai megállapítást és új mérési módszert, illetve mutatószámokat produkáltak. Így egyebek között eredménynek tekinthető:

- a gazdasági globalizáció, regionalizálódás és a „nemzeti” fejlődés, valamint a versenyképesség értelmezésének és összefüggéseinek pontosítása,
- a nemzeti fejlődés és fejlesztéspolitika történelmi tanulságainak összefoglalása és a világgazdasági felzárkózás mai feltételeinek a külső és a belső tényezők kölcsönhatásai figyelembevételével való meghatározása,
- a „nemzeti versenyképesség” definícióját és mérésének módszereit illetően a nemzetközi és a hazai irodalomban is elterjedt nézetek részletes kritikája,
- a nemzetek, illetve országok széles értelemben vett „versenyképességének” és „világgazdasági”, valamint „világpiaci versenyképességének” megkülönböztetése,
- a fejlődés „fenntarthatósága” követelményeinek sokoldalú megvilágítása,
- az Európai Unió kohéziós mechanizmusainak részletes vizsgálata,
- a kereskedelem-politika, a monetáris és a fiskális politika versenyképességi hatásainak több oldalú elemzése,
- a szociálpolitika és a versenyképesség viszonyának és a vonatkozó politikai dilemmáknak a megvilágítása,

- a transznacionális társaságok tevékenységéből adódó új „kihívásoknak” és új lehetőségeknek a felvázolása,
- az állam (és annak közreműködésével a társadalom, illetve a vállalatok) által megteremthető kompetitív előnyök taglalása, és ennek kapcsán
- a „humán”, illetve a „szellemi tőke” fejlesztése abszolút prioritásának kiemelése (beleértve a közegészségügy, a közoktatás és a tudományos kutatások fejlesztését, nem utolsósorban az elméleti alapkutatásokét is) a versenyképesség szempontjából is, továbbá
- az országon, illetve régióon belül működő gazdasági egységek, külföldi és hazai vállalatok közötti input-output kapcsolódások fejlesztésének hangsúlyozott kiemelése, valamint
- az ún. „gazdasági távolság” és az ún. „kulturális”, illetve „szociális távolság” csökkentése fontosságának kimutatása, végül, de nem utolsósorban
- az állam és a piac, valamint a civil társadalom viszonyának, a „kormányzati” és „piaci elégtelenségek”, illetve „kudarok” fényében a civil társadalom szerepének a megvilágítása.

Az empirikus vizsgálódások és összehasonlító esettanulmányok eredményeiként említhetők az alábbiak:

- a nemzetközi pénzügyi liberalizálódás ellentétes hatásainak kimutatása,
- az Európai Gazdasági Térségben a gazdasági és szociális, valamint területi kohézió követelményének figyelembevételével a nemzeti, illetve regionális konvergencia közötti ellentmondások kimutatása,
- az EU és tagállamai világgazdasági versenyképességének vizsgálata és javítása legfőbb feltételeinek kiemelése (mindenekelőtt és általában a humán tőke fejlesztésének, az emberi erőforrások minősége javításának, az oktatás-képzés korszerűsítésének és a tudományos kutatási és fejlesztési kapacitások fejlesztésének, továbbá az egységes piac kiteljesedésének és a kohéziós politika hatékonyságának hangsúlyozása), illetve másfelől
- a tagállamok közötti fejlettségbeli különbségeknek fejlődést gátló és versenyképességet rontó hatásának kimutatása,
- az EU-hoz csatlakozásnak az új tagállamok kereskedelmi pozícióira gyakorolt hatására vonatkozó vizsgálat,
- az „Európai Kutatási Térség” kialakulása ellentétes hatásainak megállapítása,
- az ún. Lisszaboni Stratégiában a nemzetközi versenyképesség javításának és a szociálpolitikai célok megvalósításának követelménye közötti összefüggés megvilágítása,
- a volt „szocialista” országok világpiaci (külkereskedelmi) versenyképessége alakulásának összehasonlító vizsgálata,
- a hazai fejlesztési tervek és tervezési gyakorlat kritikai áttekintése,
- hazánk gazdasági versenyképességének több aspektusból végzett vizsgálata.

A kutatás talán egyik legfőbb eredményének tekinthető számos, a vonatkozó szakirodalomban és különösen a politikai közéletben tapasztalható *leegyszerűsítés kritikája*, a félreértések vagy félremagyarázások felfedése. Ilyenek többek között a globalizációval, a transznacionális társaságokkal, az állam és a piac szerepével, a gazdasági növekedés és egyensúly viszonyával, a fiskális és monetáris politikával, különösen az árfolyam-politikával, továbbá a szociális politika, környezetvédelem és a versenyképesség viszonyával, stb. kapcsolatosak.

Nem lebecsülhető eredménye a „tudományos iskola” működésének az, hogy a munkálatok során a résztvevő *ifjú doktoranduszok* mindinkább elsajátították azt a holisztikus szemléletet, amely megóvhat az egyoldalú értékítéletektől, illetve következtetésektől, és azt a kritikai látásmódot is, amely a különféle elméleti koncepciók kezelésében, illetve felhasználásában nélkülözhetetlen.

Fontos eredményként említhető a *versenyképesség mérésének* részletes tárgyalása és gyakorlatban elterjedt mutatószámainak kritikai felülvizsgálata alapján egy *alternatív mutatószám-rendszerre vonatkozó javaslat*. Ez valamely ország versenyképessége (más országokéhoz viszonyított) alakulásának mérésében felölelné mind az azt meghatározó legfőbb tényezőkre, nemcsak a belső, hanem a külső körülményekre is, mind pedig az annak legfőbb eredményeire vonatkozó mutatószámokat. Mégpedig nemcsak:

- az illető ország más országokéhoz viszonyított (tartós és fenntartható) társadalmi-gazdasági *fejlődésére* (beleértve a társadalmon belüli egyenlőtlenségeknek, az élet minőségének és a biztonságának az alakulására),
- az adott országnak a versenyképes termékeket és szolgáltatásokat előállító, más országokban beruházásaikkal tulajdonosi, illetve ellenőrzési pozíciókat szerző (hazai vagy külföldi eredetű) *transznacionális vállalatok* „*hazai bázisává*” válására, továbbá
- *a világ* (illetve az adott régió) *összexportjában*, mind a termékek és szolgáltatások, mind pedig és nem utolsósorban a beruházási tőkék exportjában való részarányának alakulására, valamint
- *világgazdasági pozíciójának javulására*, a nemzetközi kereskedelemben, adóshitelezői viszonyokban, a nemzetközi tüke-, munkaerő-, technológia- és információ-áramlásban mutatkozó aszimmetrikus interdependenciák rendszerén belüli kedvezőbb helyzet elérésére vonatkozó mutatószámokat, hanem olyanokat is, amelyek kifejezik
- a világ *globális* problémáinak megoldásáért viselt *felelősségben* való osztozás és az arra irányuló törekvésekben és gyakorlati akciókban való részvétel mértékét is (beleértve a nemzetközi segélyezés kötelezettségének teljesítését, a bevándorlási és menekültügyi politika diszkrimináció-mentességének és liberalizáltságának mértékét, a környezetvédelemre vonatkozó nemzetközi megállapodásokhoz, szerződésekhez való csatlakozást, stb.).

A javasolt mutatószám-rendszer gyakorlati alkalmazása, amely persze csak megfelelően összevont és súlyozott indikátorok kidolgozása után lehetséges, minden bizonnyal reálisabb képet adna a világban zajló versengésnek az emberek és közösségeik számára fontos (nemcsak gazdasági, illetve üzleti szempontból jelentős) területein elért pozíciókról.

A kutatási eredmények hiányosságai

- Bár az eredeti programban sem szerepelt, és így nem is tekinthető mulasztásnak, mégis hiányként könyvelhető el a versenyképesség fent említett új, alternatív mutatószám-rendszerének konkrét, az alkalmazhatóságot biztosító kimunkálása.
- Nem került sor az EU és Magyarország világgazdasági versenyképességének a javasolt új mutatószámok alkalmazásával történő komparatív (az EU esetében az USA-éval, hazánk esetében a többi „visegrádi országgal” való összehasonlító) vizsgálatára. Erre a fent említett okból, vagyis módszertani akadályok miatt persze nem is kerülhetett egyelőre sor.)
- Sajnálatos módon – és ezúttal a kutatási tervtől eltérően - nem készült kellően részletes és mélyreható elemzés a hazai országos és regionális fejlesztés-politikáról, amely nemcsak közvetett módon, tudniillik az elméleti fejezetekben

megfogalmazottak alapján, hanem közvetlenül is konkrét javaslatokkal, ajánlásokkal szolgálhatott volna a gyakorlati politika számára. Igaz, ez részben azzal magyarázható, hogy a „tudományos iskola” eleve tartózkodni kívánt minden olyan, politikai személyiségeket, illetve kormányzó pártokat is érintő bírálatról, amely – különösen az az ez évi parlamenti választások előtt – bármelyik fél részéről pártpolitikai célokra, illetve propagandára használható fel. (Ezért is a vonatkozó fejezetben csak a hazai tervezési gyakorlat általános és meglehetősen elnagyolt kritikája olvasható.)

A kutatás témaköreiben megfogalmazott főbb következtetések

Teljes felsorolásuk helyett az alábbiak emelhetők ki (nem feltétlenül a megállapítások újdonságára, de mindenképpen azok fontosságára való tekintettel):

- A nemzeti elzárkózás ma már nemcsak nyilvánvalóan kudarcra ítélt politika, hanem már reális lehetőséget sem jelent, minthogy az információ-áramlás az új technikáknak köszönhetően lehetetlenné teszi az elszigetelődést.
- A fejlettebb országokhoz való felzárkózást célzó fejlesztés-politika általában csak akkor lehet eredményes, ha alapvető feladatának tekinti mind a külkapcsolatokban megnyilvánuló interdependenciák szimmetrikusabbá tételét, mind pedig a gazdaság és társadalom belső integrálását, illetve dezintegrációjának megakadályozását.
- A belső integrálódás mindenekelőtt a gazdaságon belül képződő, annak részeit, partnereit összekötő input-output kapcsolatok fejlődésétől és terjedésétől, valamint a társadalmon belüli egyenlőtlenségek csökkenésétől és a civil társadalom önszerveződésének és tevékenységének kibontakozásától függ.
- A fejlesztési politikában mindinkább kiemelt szerepet kap a „fenntarthatóságnak”, vagyis egyfelől az ökológiai egyensúly megőrzésének, másfelől a társadalmi és regionális egyenlőtlenségek csökkentésének követelménye.
- Minden gazdasági jelenséget és folyamatot, így a globalizáció és regionalizálódás folyamatát és a transznacionális társaságok tevékenységét is egyszerre jellemeznek potenciálisan kedvező és potenciálisan kedvezőtlen hatások, következmények. (Csak a szélsőséges nacionalista, illetve az ultra-liberális ideológiák hirdetik a kizárólagosan kedvezőtlen vagy kedvező hatásokat.)
- A fejlesztési politikát nem az egymást kizáró alternatívák közötti választás kell, hogy jellemezze, hanem azoknak az adott időben és körülmények között megfelelő és későbbiekben rugalmasan módosítható kombinációja. (A reális kérdés nem az, hogy „piac vagy állam”, „ipar vagy mezőgazdaság”, „termelő vagy szolgáltató szektorok”, „exportorientáció vagy importhelyettesítés”, „hazai vállalatok vagy külföldi beruházók támogatása”, „kisgazdaságok vagy nagygazdaságok preferálása”, „növekedés vagy egyensúly”, stb.)
- A gazdaság egyensúlyának megteremtése nem lehet öncél, de a tartós és növekvő egyensúly-hiány a növekedést is akadályozza.
- Minthogy a gazdaságpolitikában soha nem létezhetnek általában és kizárólag kedvező döntések, minden esetben nélkülözhetetlen annak a tisztázása, hogy „milyen szempontból” és milyen időtávra nézve kedvező vagy kedvezőtlen az adott döntés, és „kinek az érdekében, kinek a javára, illetve kárára” szolgál.
- A nemzeti fejlődést, a világgazdasági felzárkózás sikerét meghatározó tényezők sorában mindinkább felértékelődik a tudomány szerepe, mégpedig nemcsak az „alkalmazott”, hanem az elméleti „alapkutatásoké” is. A legutóbbi évtizedek legjelentősebb technológiai újításai, „forradalmi” felfedezései zömmel az elméleti alap kutatások eredményei.

- A tudományos kutatói kapacitások alakulása és a tudományos-technikai eredmények felhasználása mindenképp a humán, illetve szellemi tőke fejlődésétől függ, vagyis elsősorban az oktatás és képzés dimenzióinak és színvonalának növekedésétől. Ezért helyesebb lenne a tudomány és az oktatás „támogatásának” félrevezető kifejezése helyett az e téren végzett „szellemi-tőke”-beruházásokról beszélni.
- A sikeres világgazdasági felzárkózásnak ugyancsak fontos, sőt egyre inkább nélkülözhetetlen feltétele az információs és kommunikációs infrastruktúra fejlesztése. Az „információs társadalom” kibontakozása korábban eleve lemarad a fejlődésben az az ország, amelyik nem fejleszti azt, és tényleges veszteségeket is elszenvedhet külgazdasági kapcsolataiban, ha a világgazdaság áru- és pénzügyi változásairól, nem utolsósorban a valuták árfolyam-ingadozásairól nem képes minél gyorsabban tájékozódni.
- A nemzetgazdaság fejlődésének irányát, ütemét és belső integrálódását magának az export-orientált „húzó” ágazatnak, illetve tevékenységnek a jellege, az általa előállított termék, illetve szolgáltatás fajtája is meghatározza. A „húzó” ágazat, illetve az adott ágazaton belüli „húzó” tevékenység nem feltétlenül azonos a jelenben legjövedelmezőbb, sőt még akár a jelenleg legdinamikusabban növekvő ágazattal, illetve tevékenységgel sem. Különböző exporttermékek, különböző exportágazatok, illetve az utóbbiakon belül is a termelési folyamat különböző szakaszai, illetve a különböző tevékenységek igen különböző hatással vannak a nemzetgazdaság távlati fejlődésére, minthogy igen különböző mértékben serkentik, illetve követelik meg a humán tőke és a technológia fejlődését, valamint a nemzetgazdaságon belüli input-output kapcsolatok kibontakozását.
- Napjainkban az egyes országok gazdasági fejlődése és világgazdasági pozíciója mindinkább a transznacionális társaságok globális hálózatába való beépülésétől, annak mikéntjétől és azoktól a kompetitív előnyöktől függ, amelyeket a kormányzatok és a társadalom tagjai teremthetnek meg. A sikeres nemzeti fejlődés tehát éppúgy függ a belső, nemzeti cselekvéstől, mint a külső, nemzetközi körülményektől és hatásoktól
- Bármennyire is korlátozza korunkban az állam hatáskörét a globalizáció, a regionális integráció és főként a transznacionális társaságok tevékenysége, a gyorsan változó világgazdasági követelményekhez való strukturális és intézményi igazodásban, a kompetitív előnyök céltudatos megteremtésében kiemelkedő szerepe és feladata van az államnak, illetve az intézmény-rendszernek.
- Egyfelől azonban az államnak a túlságosan is kiterjedt szerepe, túlzott hatalma és gazdaság és társadalom életébe való intenzív beavatkozása többnyire diktatórikus, elnyomó rendszert teremt, illetve jelez, míg másfelől viszont a piac spontán működése a gazdaságban és társadalomban erősen differenciáló, sőt, polarizációs hatásokkal jár. Ezért csak a civil társadalom „ellensúlyozó ereje” képes mindkét veszély elhárítására, és mind a „kormányzati”, mind pedig a „piaci tökéletlenségek” enyhítésére.
- A világ nemzetei, illetve országai nemcsak gazdasági téren, hanem sok más tekintetben is, így a tudomány, a kultúra, a sport terén, a társadalmi-gazdasági, illetve politikai „rendszer” minősége, az abban kifejeződő életforma, emberi viszonyok és társadalmi jogosultságok, valamint a közéleti demokrácia és kultúra, sőt a biztonság és az élet minősége vonatkozásában is.
- A nemzetek, illetve országok világgazdasági versenye voltaképpen a fejlődés terén folyó és a jobb világgazdasági pozíció eléréseért vívott versengést jelenti. Világpiaci versenyük azonban nem azonos (bármennyire is összefügg) a fejlődés terén zajló világgazdasági versennyel. A világpiacon ugyanis nem „nemzetek” és még csak nem

is országok versenyeznek, hanem különböző országok termékei és szolgáltatásai, illetve különböző országokban működő vállalatok.

- A világgazdasági versenyképesség felöleli tehát a nemzetek, illetve országok képességét arra, hogy előrehaladást érjenek el egy fenntartható fejlődési folyamatban, hogy kedvezőbb világgazdasági pozícióba, az aszimmetrikus interdependenciák rendszerében jobb helyzetbe jussanak, hogy dinamikus és húzó ágazatokat, illetve tevékenységeket fejlesszenek ki, továbbá, hogy vonzzák a külföldi transznacionális társaságokat, ilyeneket fejlesszenek ki.
- A világgazdasági versenyképesség fogalma mindezekén túl kiterjed arra is, hogy az egyes országok mennyire képesek a társadalmi jólét, szociális biztonság és esélyegyenlőség biztosítására, illetve általában a társadalmon belüli egyenlőtlenségek csökkentésére, a széles (és valódi) értelemben vett „emberi jogok” biztosítására, az élet minőségének javítására, a természeti környezet védelmére, sőt (különös tekintettel a versengés politikai aspektusaira), hogy mennyire tudnak aktív és pozitív szerepet játszani a békés nemzetközi együttműködésben, az érdekegyeztetésnek és a konfliktusok tárgyalásos feloldásának gyakorlatában, a nemzetközi és regionális „fejlődés-szakadék” csökkentését célzó programokban.
- A régiók versenyképessége, mind az országokon belüli „kis-régióké”, mind pedig a több országot átfogó regionális tömböké, integrációké, voltaképpen az országok világgazdasági „versenyképességéhez” hasonlóan értelmezhető, illetve határozható meg.
- A fejlettebb országokhoz való felzárkózás korai szakaszában a nemzetgazdasági fejlődés regionális szinten divergenciát, míg a későbbi szakaszban konvergenciát eredményezhet. A nemzetgazdaság növekedési ütemének erőltetése, nagymértékű „hajszolása” szükségszerűen növeli a regionális különbségeket, amelyeket csak specifikus eszközökkel lehet ellensúlyozni.
- A nemzetgazdaságok közötti és az országokon belüli regionális konvergencia két különböző szinten jelentkező folyamat – noha számos kapcsolódási pontjuk van -, és közöttük „trade-off”, azaz átváltási hatás érvényesülhet. Az egyik területen elért haladást, vagyis növekvő konvergenciát a másik terület fokozódó differenciáltsága kísérheti.
- Minthogy a versenyképesség még pusztán gazdasági értelemben véve is igen összetett jelenség, ezért az országok, illetve régiók világgazdasági versenyképességének mérése semmiképpen sem egyszerűsíthető le egyetlen vagy akár csak egy-két mutatószám alkalmazására.
- Másfelől viszont minél több aspektusát és meghatározó tényezőjét vesszük figyelembe az egyes országok (különösen pedig a regionális integrációk, ország-csoportok) világgazdasági versenyképességnek, annál differenciáltabb képet és egymástól eltérő „rangsorokat” nyerhetünk.
- A versenyképességnek a külkereskedelmi teljesítmény alapján való értékelése elégtelen és félrevezető, minthogy egy ország világgazdasági kapcsolat-rendszere nem korlátozódik pusztán a kereskedelemre.
- A folyó fizetési mérleg alakulásából, javulásából vagy romlásából sem lehet egyértelműen a versenyképesség javulására vagy romlására következtetni.
- A tőkeforgalmi mérleg aktívuma sem jelenti feltétlenül a versenyképesség javulását vagy, amennyiben újabb külföldi kölcsönök felvételének köszönhető, annak romlását.
- A külföldi kölcsönök nemcsak a fokozott eladósodás veszélyével járhatnak együtt, hanem fejlesztésekre való felhasználásuktól függően éppenséggel javíthatják is az ország gazdasági versenyképességét.

- A külföldi működő tőke beáramlása pedig attól függően, illetve annak mértékében járul hozzá az ország gazdasági fejlődéséhez és termékei, szolgáltatásai nemzetközi versenyképességének javulásához, hogy a külföldi tőke a nemzetgazdaság milyen, dinamikus, húzó és nagy hozzáadott értéket teremtő vagy másodrendű ágazataiban kerül beruházásra, vagyis milyen termékek, illetve szolgáltatások előállítására fordítódik, milyen input-output kapcsolatokat gerjeszt a nemzetgazdaságon belül, milyen piacokra orientált, és mennyiben mozdítja elő a munkaerő minőségének javulását és a K + F kapacitások fejlesztését. Az sem mindegy, hogy mennyire aszimmetrikus interdependenciák képződnek a működő tőke beáramlása nyomán.
- A tőkeforgalmi mérleg passzívuma sem lehet önmagában véve a versenyképesség megfelelő mutatója. Éppúgy jelentheti ugyanis a tőke menekülését, megtakarítások külföldön való elhelyezését, beruházási források elvesztését az ország számára, mint ahogy jelentheti tőkeerős hazai nagyvállalatok külföldi beruházásait és más országok gazdaságában fontos pozíciók megszerzését, és ezáltal az ország világgazdasági és világpiaci versenyképességére gyakorolt kedvező hatást is.
- A hazai és a nemzetközi irodalomban a „nemzeti” versenyképesség mérésére elterjedt mutatószámok nagy része voltaképpen olyan, a fejlődés gazdaságtanában már régóta alkalmazott statisztikai mutatószám, amelyeknek a megbízhatósága és alkalmassága az utóbbiban kérdésesnek minősült.
- A Világgazdasági Fórum „Globális Versenyképességi Jelentéseiben” olyan összetett mutatószámok szerepelnek, amelyek az országos statisztikai adatokat a vállalatok körében végzett kérdőíves felmérések adataival kombinálják. A mutatószámok azonban nem adnak képet az egyes országoknak az aszimmetrikus interdependenciák nemzetközi rendszerében elfoglalt pozíciójáról, sőt, társadalmuk állapotáról és biztonságáról sem.
- A Világgazdasági Fórum jelentéseiben megnyilvánuló szemlélet kifejezetten visszatérést jelent a fejlődés-gazdaságtanban valaha uralkodó, de később többnyire elvetett koncepcióhoz, amely a nemzetek fejlődését unilineáris folyamatként értelmezte és azonos „szakaszokra” osztotta, következésképpen az egyes országok fejlődését, illetve fejlődésbeli lemaradását kizárólag „belső” adottságaikkal, képességeikkel és erőfeszítéseikkel, illetve azok hiányával magyarázta.
- A Világgazdasági Fórum kérdőíveiben feltett kérdések és az értékelés szempontjai még azt a neoliberális felfogást is tükrözik, amely szerint az államnak csak az a feladata, hogy kiszolgálja a magánvállalatokat, hogy megteremtse azok sikeres működésének különféle feltételeit. (Az értékelés szempontjai közé be sem került az, hogy az állami szociálpolitika mennyiben ellensúlyozza a spontánul működő piac társadalmilag kedvezőtlen hatásait; hogy milyen a tisztességes megélhetéshez, foglalkoztatáshoz és általában a biztonsághoz és az egészséges környezethez való emberi jogok érvényesülése; milyen intézkedések szolgálják és milyen határfokkal az esély-egyenlőség megteremtését; mi a szerepe a civil társadalom szervezeteinek, stb. És egyetlen mutatószám vagy kérdés sem vonatkozik az emberiség egésze iránti globális felelősség viselésében és a nemzetközi fejlődési szakadék csökkentése érdekében tett cselekvés terén való „versengésre”.)
- Mindezek alapján a Világgazdasági Fórum versenyképességi jelentéseivel szemben jogos kételyek merülnek fel az országok rangsorba állítását illetően is – mind tényleges fejlettségi szintjüket és fejlődésük ütemét vagy irányát tekintve, mind pedig az ezzel indokolatlanul azonosított vagy legalábbis összekevert versenyképességüket tekintve.
- A Világgazdasági Fórum és más szervezetek versenyképességi jelentései és összehasonlításai kétségkívül igen tanulságosak és egyfajta „check-list”-et (ellenőrző

listát) prezentálnak a versenyképesség javítására teendő intézkedések vonatkozásában. Másfelől viszont lehetőséget adnak az adatok és az azokból levont következtetések apologetikus célú felhasználására.

- A szóban forgó jelentésekre és általában a „nemzeti versenyképesség” javításának szükségességére hivatkozás – éppúgy, mint a „globalizáció kihívásaira” való utalás – jól felhasználható ideológiai eszközzé válhat az állami szociálpolitika visszaszorítására.
- A K+F színvonalát jelző szokásos mutatószámok nagy részének kritikátlan felhasználása is súlyos félreértésekre, illetve a mérési eredmények torz értelmezésére adhat alkalmat. (Így pl. a K+F-foglalkoztatás szintje sem egyértelmű jelzőszáma a K+F-versenyképességnek, mert a magasabb K+F-foglalkoztatás jelenthet alacsonyabb hatékonyságot is. A publikációs és a szabadalmi mutatók pedig, bár többnyire egymás kiegészítői, de a kutatási eredmények „értékesítésének” ez a két iránya nagyon is eltér egymástól.)
- A K+F-ráfordítások és a gazdasági eredmények közötti kapcsolat csak nagyon ritkán mutatható ki közvetlenül, és a kimutatható hatások is sokszor csak többéves késleltetéssel érvényesülnek. A több mutató alapján kialakított rangsorok készítését pedig megnehezíti, hogy a mutatók súlyozásától függően számtalan különböző rangsort lehet előállítani.
- A K+F ráfordításoknak a GDP, illetve GNP összértékén belüli százalékos aránya ugyan igen fontos és tartalmas mutató, az innovációs stratégia és a tudománypolitika szempontjából mégsem elégséges és kellően pontos mutatószám – tekintettel a GDP-adatok, a K+F adatok, illetve a TÉTEE ("tudomány és technológia emberi erőforrása") adatok összehasonlíthatóságának problémáira.
- A K+F/GDP arány nemzetközi összehasonlításakor a K+F kiadások abszolút nagyságára is figyelemmel kell lenni, hiszen egyik-másik fejlett nagy ország 1 %-os K+F/GDP-adata a tényleges összeget tekintve nagyobb lehet, mint egy-egy ország egész GDP-je. Ebből is következik, hogy a felzárkózásra, élre törésre, műszaki-technológiai modernizációra készülő országoknak relatíve is nagyobb K+F-ráfordításokat, illetve TÉTEE-fejlesztést kell vállalniuk.
- Noha a tudományos kutatás és a TÉTEE-fejlesztés eredményeit nem mindig az élvezi, aki annak költségeihez hozzájárult, a K+F-eredmények természetes diffúzióját nemcsak nem indokolt korlátozni, hanem azt inkább serkenteni és elősegíteni célszerű.
- A központi forrásokból támogatott K+F tevékenységek, illetve beruházások értékelésekor fontos azt is megállapítani, hogy a finanszírozás összegéből ténylegesen mennyi fordítódik a kutatásra, illetve TÉTEE-re, és mennyi magának az intézménynek a támogatására, és mennyi áramlik vissza a központi költségvetésbe különféle levonásokként vagy adók formájában.
- A K+F, illetve TÉTEE támogatások hatékonysága szempontjából fontos körülmény az is, hogy milyen formában történik a támogatás: célirányos pályázati úton vagy normatív támogatásként. Az előbbi felveti a pályázati rendszer gyengéinek (szétaprózottság, túlzott adminisztráció, az eredmény-, illetve minőségellenőrzés hiányosságai, stb.) kérdését, az utóbbi pedig a megfelelő normák fontosságát.
- A K+F-projektek, illetve a támogatással elért tudományos eredmények értékelésében kettős kritérium alkalmazására, vagyis a szakmai-tudományos újdonságérték és a gazdasági hasznosság felmérésére van szükség, ami azonban inkongruenciákat okozhat és prioritási problémákat is felvet.
- A szakmai-tudományos újdonságérték felmérése maga is igen nehéz feladat. A scientometria szokásos módszerei (a hivatkozási indexek és az impaktfaktorok) legfeljebb szükséges és megközelítésre alkalmas, de korántsem elégséges és megbízható

módszerek. (Az SCI egyébként a nyelvterületeket illetően is és a publikációs műfajok vonatkozásában is meglehetősen szűknek mondható, az SSCI pedig számos tudományterületet mellőz.)

- Bár a gazdasági hasznosság szempontját elsősorban az "alkalmazott" tudományok, illetve kutatások esetében szokásos előtérbe állítani, egyrészt az elméleti "alapkutatásoknak" és az "alkalmazott" kutatásoknak a hagyományos megkülönböztetése mindinkább idejétmúlt elhatárolás, másrészt pedig az elméleti alapkutatások támogatása nem feltétlenül hoz kisebb gazdasági hasznot (legfeljebb később és áttételesen), mint az alkalmazott kutatásoké.
- A K+F projektek esetében alkalmazott költség-haszon-elemzés nehézsége összefügg azzal is, hogy az eredmények (sőt, a ráfordítások) egy része nemigen kvantifikálható, továbbá, hogy az értékelésben különböző típusú árak használatosak, és a tőke- és folyóköltések elhatárolása sem pontos.
- Az innovációs stratégiában, a tudománypolitikában és a K+F-projektek értékelésében is egyaránt figyelmet kell fordítani a tudományterületek nemzetközi fejlődésének irányára, a gazdasági húzóágazatok, illetve a fejlődést meghatározó húzó tevékenységek változásaira és a hazai szellemi erőforrásoknak a nemzeti fejlődést és versenyképesség-javulást szolgáló hatékony felhasználására. Ezeknek a szempontoknak az összeegyeztetése csakis szelektív fejlesztéssel és a korlátozott erőforrások koncentrálásával biztosítható.
- Ami a fejlődés fenntarthatóságát illeti, azt még pusztán természeti, ökológiai oldalról nézve sem lehet a környezetvédelem „természettudományi” kérdésére, még kevésbé annak jogi szabályozással való megoldhatóságára leszűkítetten, vagyis a társadalmi és nemzetközi, illetve globális aspektusoktól és magának a fejlődésnek a multidimenziós jellegétől, interdiszciplináris problematikájától elvonatkoztatva értelmezni.
- A fejlődés fenntarthatóságának biztosítása persze nem mentes konfliktusoktól és ellentmondásoktól. Az ellentmondások azonban sok esetben csak felszíniak vagy rövid távúak. Az aktuális világgazdasági és világpiaci versenyképesség követelményeinek való megfelelés és a fenntartható fejlődés szempontjainak a figyelembevétele közötti ellentmondás is legfeljebb rövid távú és felszíni. Hosszabb távon ugyanis a gazdasági fejlődés és az ökológiai rendszer egyensúlyban maradása kölcsönösen feltételezik egymást.
- A fenntartható fejlődés követelményeinek teljesítése rövidtávon a nyomasztó fejlesztési igények és a források szűkössége miatt kétségtelenül annál nehezebb, minél kevésbé fejlett (vagy átalakulóban lévő) egy ország gazdasága. Az ilyen országok számára azonban nemcsak nehézségek, hanem egyúttal új lehetőségek is adódnak. A piacgazdaságot újjáépítő országok például bizonyos mértékig korrigálhatják, illetve elkerülhetik azokat a fenntartható fejlődés követelményei szempontjából megállapítható hibákat, amelyeket a fejlettebb országok korábban elkövettek, és amelyeknek az utólagos kijavítása jelentős költséget és szervezést, a gazdaság működésében és a fogyasztás szerkezetében is változtatást igényel.
- A tapasztalatok azt mutatják, hogy a legkorszerűbb technológiák, illetve termékek egyben kevésbé anyag- és energia-igényesek, mint a korábbiak. Környezetkárosító hatásuk ennél fogva mérsékeltebb. Ugyanakkor ezek egyúttal a versenyképesség szempontjából is kedvezőbbek.
- A „piac vagy az állam” téves dilemmája többnyire hangzatos politikai jelszavak formájában fejeződik ki: egyfelől a vállalatok versenyképességének javítására hivatkozás a „minél kisebb állam” és minimális jóléti költségvetés követelésében,

másfelől viszont a szociális szempontokra hivatkozás a piac korlátozásának, az árak központi meghatározásának és az állam gazdasági szerepe növelésének követelésében.

- A „minél kisebb állam”, az állami költségvetés és az adók csökkentése, a privatizáció és dereguláció, valamint a piaci spontaneitás és az egyén minél nagyobb szabadsága melletti érvelések többnyire mellőzik azt a kérdést, hogy ki viseli akkor gondját nemcsak a munkanélkülieknek és a társadalom kivetettjeinek, hanem a távlati beruházásokat igénylő humán tőke fejlesztésének is. Ugyanakkor azzal a naiv, de többnyire elhallgatott, implicit feltételezéssel is élnek, hogy a piac teljes és tökéletes, és a piac valamennyi résztvevője tökéletesen informált.
- Másfelől viszont a gazdaságra kiterjedő adminisztratív állami irányítás és a költségvetésen keresztül történő nagy arányú újraelosztás politikája nemcsak a költségvetési deficitnek és a társadalomra nagy terhet róó állami bürokrácia növekedésével jár együtt, hanem többnyire károsan hat a vállalkozói kedvre és egyéni kezdeményezésekre is, sőt, téves irányba viheti magát a fejlesztéspolitikát is.
- A fentiekből is következően nem az állam „mérete” a kritikus kérdés, hanem az, hogy működése mennyire hatékony és demokratikus.
- A gyakorlat nemcsak a „piaci tökéletlenségekre” világított rá, hanem a „kormányzati tökéletlenségekre” is. A megoldást jelentő alternatíva tehát az állam és a piac szerepének olyan kombinációja, amely megfelel nemcsak azok természetének és valódi funkcióinak, hanem egyszersmind az adott feltételeknek és változó követelményeknek is.
- A felgyorsult globalizáció és az előrehaladó regionális integrációs folyamatok nem csökkentették, hanem inkább új összefüggésbe helyezték és módosították az államnak a gazdaságban betöltött, illetve a gazdasággal kapcsolatos szerepét.
- Az államnak szociális célú jövedelem-újraelosztó funkciója és szociálpolitikája ma már általánosan elfogadottnak tekinthető a fejlett piacgazdaságokban. Az utóbbi évtizedekben a piacgazdaság résztvevői egy újabb állami funkció iránt támasztanak igényt. Ez a részben technikai és információs eredetű belső, részben a nemzetközi tőke- és pénzpiaci integrációval összefüggő külső kockázatoknak a kivédését célzó állami szabályozásra, illetve közreműködésre vonatkozik. Új, és egyre fontosabb feladatává vált az államnak a nagy K+F-igényű szektorok speciális támogatása és általában a tudományos kutatási kapacitások fejlesztése is. Ugyancsak előtérbe kerül az esély-egyenlőség biztosításának és mind a gazdaságban, mind a társadalomban a kohézió erősítésének, valamint a környezet-védelemnek és a „környezeti kultúra” fejlesztésének feladata.
- Az állam és annak közreműködésével a társadalom (illetve a vállalatok) által megteremthető kompetitív előnyök mindenekelőtt a „humán”, illetve a „szellemi tőke” fejlesztésében, az általános technológiai színvonal emelésében, az országon, illetve régióon belül működő gazdasági egységek közötti input-output kapcsolódásoknak és a gazdasági infrastruktúrának a fejlesztésében, továbbá az ún. „gazdasági távolság” és nem utolsósorban az ún. „kulturális” és „szociális távolság” csökkenésében realizálódnak.
- A kompetitív előnyök megteremtése és hatékony kihasználása megköveteli, hogy legyen az országnak (és régióinak) „fejlesztési stratégiája”. A fejlesztési stratégia keretében a külföldi tőke, különösen az export-orientált tőkeberuházások becsalogatásának politikáját azok szelektív támogatásával, illetve ösztönzésével célszerű kombinálni, a helyi kis és közepes vállalatokat pedig a külföldi cégekkel való együttműködés minőségi feltételeinek biztosítására és a transznacionális társaságok ún. „nemzetközi termelési rendszereibe” való beépülésre ösztönözni. Mindennek érdekében indokolt előmozdítani ipari és tudományos „parkok” létesítését

és klaszterek kialakulását, továbbá egyszerűsíteni a beruházásokra vonatkozó szabályokat és engedélyezési és egyéb eljárásokat (az ún. „egyablakos“ ügyintézés bevezetésével), valamint rendszeres konzultációkkal biztosítani az ún. „utógondozást” (vagyis a már bent lévő külföldi leányvállalatokkal való rendszeres kapcsolat-tartást).

- A nemzeti fejlődés, „versenyképesség” és felzárkózás szempontjából a transznacionális társaságokkal való együttműködés és nemzetközi termelési rendszereikbe való beépülés lényegesen új lehetőségeket (és persze új kockázatokat is) teremt. A helyi kis és közepes vállalatok – a TNC-k nemzetközi termelési rendszereibe szerződéses feldolgozó cégekként, input-beszállítókként, különféle szolgáltatókként bekapcsolódva - amennyiben képesek megfelelő minőségben, áron és időben eleget tenni a megrendeléseknek, gyors növekedésnek indulhatnak és egyszerre több TNC-t is kiszolgálhatnak.
- A szolgáltatások nemzetközi forgalmának növekedése és kiterjedése pedig együtt jár azzal, hogy egyre több, a nemzetközi termelési rendszerekhez kapcsolódó különféle szolgáltatási funkció válik a szakosodás tárgyává, ami ugyancsak új lehetőségeket kínál a helyi kis és közepes vállalatoknak is. A nemzetközi munkamegosztás ma már a nem-materiális ágazatok, illetve tevékenységek körében is gyorsan fejlődik (mint pl. az „egészségügyi turizmus”, a kulturális és sport-tevékenységek terén).
- A biotechnológia és más, a mezőgazdasági termelésben alkalmazható modern technológiai eljárások, valamint a közlekedés és szállítás „forradalmi” fejlődése változásokat hozhat még a történelmi lemaradásra ítélt agrárgazdaságok helyzetében és a transznacionális társaságoknak ez utóbbiak irányában kialakult magatartásában is.
- A kevésbé fejlett gazdaságok számára az is új lehetőséget kínál, hogy a költségek (főként a bérköltségek és a környezetvédelmi költségek) növekedése a fejlett országokban arra készteti a transznacionális társaságokat, hogy az érintett termelési, illetve szolgáltatási tevékenységet átvigyék a munkatermelékenység terén kevésbé lemaradó, de lényegesen alacsonyabb bérszínvonalú országokba, illetve régiókba.
- A munkaerő minőségével szemben támasztott követelmények változása és egyes kevésbé fejlett országokban az oktatás, képzés és a tudományos kutatási kapacitások fejlesztésében elért előrehaladás, valamint és nem utolsósorban az informatika „forradalma” és a távfoglalkoztatás terjedése maga is lendületet ad a transznacionális tevékenységek földrajzi átrendeződéseinek, a termelési és szolgáltatási tevékenységek földrajzilag is rugalmasan változtatható „hálózatai” kialakulásának.
- Az új lehetőségek persze új kihívásokkal és új veszélyekkel, illetve kockázatokkal is járnak. A technológia fejlődése mind nagyobb követelményeket támaszt a szakértelem terén, az éleződő verseny pedig arra kényszeríti a társaságokat, hogy újabb és újabb tevékenységekre térjenek át, új lokációt és új beszállítókat keressenek. Ezért a nemzetközi termelési rendszerbe már beépült vállalatok sem lehetnek biztosak jövőjükkel illetően, különösen, ha nem képesek „előre menekülni” saját technológiai és munkaerő-minőségi színvonaluk emelésével.
- A külföldi leányvállalatokat befogadó térségek is elveszíthetik „lokációs” előnyeiket, ha nem gondoskodnak a magasabb technológiai követelményeknek eleget tevő szakemberek képzéséről, és nem válnak mielőbb képessé a gyártási folyamat független fejlesztésére és a hozzáadott értéket teremtő tevékenységek színvonalának emelésére.
- A transznacionális társaságok uralmi pozíciót élveznek a formálisan független termelők nemzetközi hálózata fölött - bizonyos kulcs-funkciók, illetve tevékenységek közvetlen tulajdonosi ellenőrzése révén, valamint a műszaki, minőségi és szállítási

követelmények, szabványok, illetve normák meghatározása és betartásuk kikényszerítése által. Minthogy export-orientált tevékenységük különösen érzékeny a költségszínvonal, a piaci viszonyok, a törvényes szabályozások és gazdaságpolitikai intézkedések változásaira, valamint a kockázati várakozásokra, ez különösen hajlamossá teszi őket a teljes vagy részleges helyváltásokra. Kivonulásuk az országból, tőkéjük és termelői vagy szolgáltatói tevékenységük áthelyezése egy másik országba vagy régióba súlyos gondokat és veszteségeket okozhat, különösen a foglalkoztatás és az exportbevételek terén.

- Kedvezőtlen következményekkel járhat az is, ha a befogadó ország, illetve régió kormányzata a TNC-k becsalogatására a bérszínvonal leszorításának, a munkajogi előírások, munkavédelmi szabályok enyhítésének, a környezetvédelmi előírások mellőzésének, stb. eszközt, különféle engedmények és privilégiumok nyújtásának politikáját alkalmazza (különösen akkor, ha az ilyen engedmények terén alakul ki egyfajta nemzetközi verseny a befogadó országok között).
- A felgyorsult globalizáció körülményei között az állami politika – a fejlesztési stratégia és a világgazdasági versenyképesség követelményei mellett - nem feledkezhet meg a globális problémákról és az azok megoldására irányuló diplomáciai erőfeszítések és együttműködés feladatairól sem. Az e téren végzett eredményes munka, így pl. a nemzetközi segélyezésben, környezetvédelemben és békefenntartásban való közreműködés is javítja az ország nemzetközi hírnevét, mint ahogy az országon belüli biztonság megteremtése, illetve megőrzése és a környező országokkal való jó viszony kialakítása is. Mindennek nemcsak a tágabb értelemben vett „nemzeti versenyképesség”, hanem a szűkebben értelmezett gazdasági versenyképesség szempontjából is jelentős hozzájárulás van.
- A globalizáció egyik hajtóerejeként megnyilvánuló nemzetközi pénzügyi integráció a nemzetgazdaságok makro-stabilitására jótékony hatással lehet, amennyiben nagyobb fegyelmeltségre készíti a gazdaságpolitikát, a javuló makro-stabilitás pedig egyúttal magasabb gazdasági növekedésre is ösztönöz. A nemzetközi pénzügyi integrációban való részvétel, a tőkeforgalmi liberalizáció ugyanakkor jelentős belföldi költségeket és kockázatokat is generálhat.
- A külföldi beruházó – a kevésbé fejlett nemzetgazdaságokban - a helyi hitel-piacon és a tőzsdéi műveletek terén is előnyt élvezhet a hazai beruházókkal szemben, amennyiben jobb és gyorsabb információhoz jut, ezáltal kihasználva a kedvezőbb lehetőségeket, illetve időben túladván az értékvesztő vagyontárgyakon.
- A pénzügyi nyitottság, különösen a tőkeforgalom teljes liberalizációja gyakran magával hozza azoknak a rövidtávú tőkemozgásoknak a gyors irányváltását, amelyek leginkább a belföldi valuta elleni spekulatív támadások nyomán erősödnek fel. A hirtelen tőkekivonás azzal a veszéllyel jár, hogy a bankrendszer azonnali likviditási nyomás alá kerül. Minél nagyobb a rövid lejáratú adósság aránya a valutatartalékokhoz képest, annál nagyobb az ilyen jellegű, azaz az egész belföldi pénzpiacot megrázó likviditási nyomás, illetve egy pénzügyi válság kialakulásának kockázata.
- ~~A kereskedelem politikájának általános dilemmája, hogy mennyiben védje, vagy mennyiben kényszerítse versenyre a hazai iparágakat, illetve vállalatokat.~~ A versenyképesség és a felzárkózás szempontjából a protekcionizmusnak csak annyiban van létjogosultsága, amennyiben az egy olyan dinamikus, csúcstechnológiai „húzó” iparágat, ~~illetve azon belül gyors fejlődésű vállalatokat védelmez és támogat, amelyre,~~ ~~illetve~~ amelyekre az ország „kitörési”, felzárkózási vagy élre törési stratégiája épül. Ésszerűtlen és gazdaságtalan viszont minden olyan nemzeti monopólium fenntartása és támogatása, amelynek esetében a konkurencia hiánya visszafogja az innovációt és a költséghatékonyságra való törekvést.

- ~~▪ A költségvetési politikát illetően az egyik legfőbb tanulság, hogy amennyiben a fiskális és a monetáris politika nem támogatja egymást, pusztán a kormányzati kiadások növelésével nem lehet tartós gazdasági növekedést elérni, hanem csupán az árak, a kamatok és a nominálbér növekedését.~~
- A költségvetési kiadások jövedelmet sokszorozó hatása esetében egyáltalán nem mindegy, hogy a kiadások nagy hányadát az állami bürokrácia költségeire fordítják-e, vagy pedig a humán tőke fejlesztésére, oktatók és kutatók bérére és termelési beruházások hitelfeltételeinek javítására, kamat-támogatásra. Másfelől viszont nemcsak a méltányosság, hanem a hatékonyság szempontjából nézve is indokolt óvatosan kezelni az abban a dilemmában megbúvó alternatívákat, amely szembeállítja egymással a profit-célú és a fogyasztási célú kiadásokat. ~~Nem állítható egyértelműen, hogy a megtakarítások átesoportosítása a fogyasztás javára szükségképpen növekedési veszteséget, hatékonyság-romlást okoz.~~
- A szuverén monetáris politika fenntartása kis nemzetgazdaságok esetében nem tekinthető előnyösnek. Sőt, amint az a forint- és euró-alapkamat közötti különbségben is megmutatkozik, a piaci szereplők többletkockázatot látnak benne, amit a nemzeti költségvetésnek meg kell fizetnie a magasabb kockázati prémiumban.
- A költségvetési hiányt képező államháztartási eladósodás révén keletkezett kormányzati kereslet önmagában akár hatékonyabb jövedelmi hatást is kiválthat, mint a null szaldó mellett változó költségvetési volumen. Az előbbi esetben azonban a külföldi és hazai hitelezők kevésbé bíznak abban, hogy a tervezett állami költségvetés végrehajtható, ami növeli az államadósság után fizetendő kockázati prémiumot. A hatékonyabb forrásfelhasználás viszont csökkenti a költségvetési terv végrehajthatóságának kockázatát és javítja a gazdaságpolitika hitelességét.
- A fenntartható államadósság elve azt kívánja, hogy a költségvetési hiány által gerjesztett új adósság finanszírozható legyen az adóbevételek növekedéséből. A hiány lefaragásának helyes módszere a szelektív kiadáscsökkentés, amely hatékonysági alapon, illetve a nemzeti fejlődés és versenyképesség meghatározó kritériumai szerint válogat az elhagyandó kiadási tételek között.
- ~~▪ A hatékony költségvetési politika szempontjából természetesen igen fontos az adórendszer minősége is. Az adó önmagában ugyanis torzítást visz a gazdaság jövedelemelosztásába. Ez a torzító hatás adott esetben visszafoghatja a teljesítményt, megszüntetheti egy-egy vállalkozás jövedelmezőségét. Ezáltal csökkenti a munkavállalási, illetve a vállalkozói kedvet. Az adórendszert az is minősíti, hogy milyen mértékben érvényesül benne a fedezeti elv, a horizontális és vertikális méltányosság és a hatékonyság, az átláthatóság, a stabilitás és kiszámíthatóság, valamint az egyszerűség.~~
- Az adócsökkentésnek nemcsak fogyasztási keresletet bővítő hatása van. Amennyiben az alacsonyabb adótételek serkentik a gazdasági tevékenységet és kedvezően hatnak a GDP növekedésére, úgy a költségvetés bevételei is gyarapodnak. Másfelől viszont az adócsökkentésnek és más állami elvonások mérséklésének a politikája önmagában véve aligha tudja a vállalatokat beruházásokra és ezáltal nagyobb foglalkoztatásra serkenteni, minthogy azt döntően a piaci konjunktúra és a profitkilátások alakulása határozza meg. A TNC-k pedig a transzferárak alkalmazásával amúgy is könnyen elkerülhetik a magas profitadókat.
- ~~▪ A tartós költségvetési hiány csökkentése irányában már az is előrelépés, ha a meglévő kiadásokat hatékonyabban használják fel, vagyis ha a kormányzati kiadások jövedelmet multiplikáló hatása erősödik. Valódi és eredményes költségvetési reform azonban csak az egyes alrendszerek átalakítása révén lehet eredményes. Nemigen hozhat eredményt viszont az olyan költségvetési reform, amely az alrendszerek~~

~~változatlan struktúrájában valósul meg, egyszerűen elvonva a meglévő költségvetési szerkezet egyes tételeitől a finanszírozási források egy részét.~~

- A monetáris politika, azon belül különösen az árfolyam-politika és annak a versenyképességre gyakorolt hatása a gazdaságpolitika legvitatottabb témáinak egyike. A nemzeti valuta felértékelődése kétségtelenül rontja az áruexport versenyképességét, másfelől viszont ezt a kedvezőtlen hatást részben ellensúlyozhatja az export importtartalma.
- A felzárkózó országok exportjának legnagyobb hányadát többnyire a külföldi tulajdonú transznacionális vállalatok adják, amelyek a belső elszámoló árakon (az ún. „transzferárakon”) keresztül és az egységes belső elszámoló devizanem alkalmazásával nagymértékben képesek kiküszöbölni az árfolyam-hatást is. A kis és közepes vállalatok esetében viszont a többnyire magas importtartalom ellensúlyozza a felértékelődésnek exportra gyakorolt kedvezőtlen hatását. Éppen ezért a vállalati szféra inkább az árfolyam-ingadozásra, sem mint a változás irányára érzékeny. Az előbbi ugyanis kiszámíthatatlanná teheti a gazdálkodást, illetve jelentős kockázatkezelési költséget róhat a vállalatokra.
- A nemzeti valuta reál-felértékelődése és nominális felértékelődése között olykor jelentős eltérés mutatkozhat. Még ha reál-felértékelődés történik is, hosszabb távon előfordulhat, hogy nominális felértékelődés nem következik be ahhoz a kulcsvalutához vagy valutakosárhoz képest, amelyhez rögzítették a hazai valutát. Az sem mellékes, hogy a nemzeti valuta árfolyama hogyan alakult az azonos piacokra exportáló többi versenytárs hazai valutájához képest.
- A nemzeti valuta felértékelődésének versenyképességet rontó hatása kifejeződik az importhelyettesítő termelők relatív (vásárlóerőben mért) bérköltség-színvonalának emelkedésében és az importfogyasztás növekedésében is, amely károsan érintheti a gazdaság egyensúlyát. Kedvezőtlen lehet a hatása a munkaerő-piacra is, amennyiben hozzájárul a munkanélküliség növekedéséhez. De ezek a hatások, illetve a szóban forgó összefüggések sem ennyire egyértelműek.
- Az importfogyasztás alakulása ugyanis nemcsak az árfolyam-változástól, hanem a jövedelemszint változásától is függ. Másrészt a világpiaci áremelkedés nyomán importált infláció bizonyos mértékben semlegesíthető a valuta felértékelődése révén, ami kiváltképpen előnyös lehet az olyan nyersanyagok és energiahordozók tömeges importja esetében, amelyeknek az importhelyettesítése lehetetlen vagy erősen korlátozott.
- A valuta felértékelődésének foglalkoztatási hatása sem minősíthető egyértelműen negatívnak, amennyiben kedvezőtlen hatását ellensúlyozhatja az a strukturális hatása, amely a vállalatokat racionalizálásra ösztönzi, és az ágazati szerkezetben visszaszorítja a képzetlen munkaerőt igénylő szektorok arányát. Ezzel mind költségoldalról, mind a termelékenység növekedése és a technológiai előnyök megteremtése oldaláról nézve éppenséggel javíthatja is a vállalati és ezen keresztül a nemzeti versenyképességet.
- Az árfolyam-politika külgazdasági hatását távolról sem elegendő pusztán az áruexportra és –importra gyakorolt hatásában mérni, illetve vizsgálni. A nemzeti valuta árfolyamának alakulása nem utolsósorban a tőke mozgásokra is hat, mégpedig többnyire éppen ellentétesen, mint az árukereskedelemre. A tőkeexport számára a felértékelődés alapvetően kedvező hatású, mert kevesebb hazai valutát kell átváltani a külföldi devizában denominált vételárak és költségek (részvényárak, kötvényárak, bér- és egyéb költségek) kifizetésére. A külföldi tőkének, főként a beruházási tőkéknek a beáramlását viszont hátráltathatja.
- A monetáris politika másik fontos elemének, a hitel-, illetve kamat-politikának is többféle hatása van a gazdaság versenyképességére és egyensúlyának alakulására

nézve. A magasan tartott kamatrátá többnyire a külföldi valuták beáramlását, a deviza-állomány növekedését eredményezi, ami a nemzeti valuta felértékelődését segíti elő. Az államháztartási deficit viszont szükségessé teszi a magas kamatláb fenntartását (kockázati felárat). A külföldi devizában denominált pénzkínálat növekedése inflációs hatású. Ugyanakkor a magas hazai alapkamat arra ösztönzi a magánszektor is, hogy külföldi devizában adósodjék el, legalábbis egy bizonyos mértékű árfolyam-ingadozásra való kockázatérzékenység határain belül. A háztartások eladósodási hajlamát többnyire csak felerősíti az a fajta gazdaságpolitika, amely különböző szociális juttatásokkal, kamat-támogatással, a forgalmi, illetve a személyi jövedelemadó csökkentésével növeli a háztartások nettó jövedelmét.

~~▪Korunkban a munkaerővel szemben támasztott legfontosabb követelmények közé tartozik a rugalmas alkalmazkodás és ismeret-szerzés képessége, a folyamatosan és gyorsan változó viszonyokhoz, a szűkebb és tágabb környezethez igazodás. A tanulás, képzés, illetve továbbképzés megvalósulása azonban továbbra sem az egyének döntésétől függ esupán. Az esély megadásában, a gyakorlati lehetőség biztosításában nagy szerepe van az államnak, különösen a kormányzat szociálpolitikájának, oktatási és foglalkoztatás-politikájának.~~

- A gazdasági globalizálódásnak a szociális viszonyokra és szociálpolitikára gyakorolt mindinkább kettős és ellentétes irányú hatása mellett egyre inkább fokozódik nemzetközileg az erkölcsi nyomás az alacsony jövedelmű rétegek nagyobb támogatása, a jövedelmeknek a gazdagok rovására történő újraelosztása és a szociális célú költségvetési kiadások növelése érdekében.
- Másfelől viszont a szóban forgó állami szerepvállalás lehetőségének és hatékonyságának feltétele a gazdaság (tartós egyensúlytalanság nélkül megvalósuló) megfelelő ütemű növekedése, amely az emberi tőkébe való befektetésekhez és a rászorultak támogatásához bővülő forrásokat kell, hogy biztosítson.
- Az 1990-es évek közepe óta robbanásszerű változás megy végbe a demokratizálódás és a civil társadalom szerepének értelmezése terén. A civil szervezetek nemcsak lokálisan és nemzeti szinten működnek, hanem egyre inkább regionálisan és a globális térben is. A határokon átnyúló szolidaritási hálózatok és együttműködések új típusú lojalitást kívánnak, ami gyengíti a nemzetállammal való azonosulás mértékét.
- A képviselői demokrácia új intézményeinek gyors megteremtése a volt „szocialista” országokban radikálisan megváltoztatta a civil társadalom dinamikáját. Egyfelől elszaporodtak a különféle civil szervezetek (az ún. „nem-kormányzati szervezetek”), amelyek fontos szerepet játszhatnak a társadalmi demokratizálódás és az állampolgári részvétel fokozódásában, másfelől viszont a létrejött szervezetek nagy része nem tekinthető a civil társadalom hiteles képviselőjének, hanem azok inkább csak a pártok, kormányok, politikusok vagy egyes személyek befolyásának növelésére vagy éppen anyagi érdekeinek érvényesítésére létrejött képződmények.
- A civil társadalom valós képviselőiként fellépő szervezetek egyik fő problémája az, hogy a helyi társadalmakban hiányzik a legitimitációjuk, ami nagyrészt a megfelelő források és helyi szponzorok hiányából fakad. Amennyiben viszont az államhoz fordulnak támogatásért, elveszíthetik függetlenségüket.
- Az egységes Európai Gazdasági Térségben a fejlődés irányát és arányait nagymértékben a régiók közép- és hosszú távon harmonikus fejlődése határozza meg.

~~▪A régiók versenyképességének erősítése jól összpontosított beruházás-ösztönző politikával, a humán erőforrások teljes és hatékony kihasználását biztosító munkaalkalmak megteremtésével nagymértékben hozzájárul az Unió egész gazdaságának növekedéséhez és ezáltal az Unió össztlakossága számára a jóléti színvonal emelkedéséhez.~~

- A régiók versenyképessége javulásának két fontos előfeltétele van: Az egyik a mind nemzeti, mind regionális szinten fejlődést indukáló korszerű és fejlett helyi infrastruktúra kiépítése, a másik az innovációs tevékenységek, újítások támogatásának prioritása a regionális fejlesztésben. A régióknak képesnek kell lenniük arra, hogy tudományos kutatási és fejlesztési kapacitásokat hozzanak létre, illetve, hogy gazdaságukban a vonatkozó legkorszerűbb technológiai ismereteket és eljárásokat is alkalmazni tudják, úgy, hogy egy hatékony regionális innovációs rendszer keletkezzen. ~~Ennek révén várható csak egy olyan termelési és szolgáltatási kultúra kialakulása és elterjedése, amely ösztönzi a vállalkozásokat és fokozza a vállalkozók közötti kooperációt.~~
- Olyan, innovációt ösztönző gazdaságpolitikát célszerű az EU tagországaiban kialakítani, amely a nagyvállalatok, különösen a külföldi társaságok közül elsősorban azoknak biztosít előnyöket, amelyek maguk is folytatnak innovációs tevékenységet és saját kutatási és fejlesztési kapacitásokat hoznak létre és fejlesztenek.
- ~~Az Európai Unió bővülése nyomán, az új tagállamok csatlakozása révén a legsikeresebb és a legkevesbé sikeres régiók közötti fejlettségbeli eltérés növekedett, miközben az Unió átlagos fejlettségi színvonala csökkent. Bulgária és Románia 2007-ben várható csatlakozásával e kedvezőtlen tendenciák még tovább erősödnek.~~
- Az Unió és minden tagállama az infrastruktúra-fejlesztésen kívül is rendelkezik még néhány olyan eszközzel, amellyel képes csökkenteni a regionális különbségeket hosszú távon úgy, hogy közben a nemzeti szintű konvergencia-folyamatok ne sérüljenek. Ide tartozik mindenekelőtt a humántőke regionális fejlesztése.
- A felzárkózási folyamat kezdeti szakaszában lévő országok kormányzatainak (valamint az Unió szintjén a regionális politika alakítóinak) megfelelő egyensúlyt kell találniuk a nemzetgazdasági növekedés és a regionális kohézió kettős, egymással gyakran össze nem egyeztethető céljának megvalósítása között. Ha a regionális különbségek csökkentése túlzott hangsúlyt kap, az forrásokat vonhat el a centrumból és így csökkentheti az adott nemzetgazdaság növekedési ütemét.
- Hazánknak jelentős versenyképességet javító forrásai tárulhatnak fel akkor, ha már most bekapcsolódik az Európai Unió ún. „Európai kooperációs struktúra” intézményébe, amely a határokon átnyúló regionális együttműködést hivatott előmozdítani.
- ~~Jelentős regionális fejlesztésekre van azonban szükség hazánkban a következő években ahhoz, hogy a tagországok közötti fejlődési konvergenciával együtt járó regionális divergencia felerősödése, vagyis a regionális különbségek növekedése ne rontsa le a magyar régiók relatív versenyképességét az Unió újabb kelet-európai tagországainak régióiéhoz viszonyítva.~~
- A Világgazdasági Fórum évi jelentéseiben foglalt adatok szerint az Európai Unió versenyképessége világviszonylatban jónak mondható. Ha azonban azt főversenytársaiéval (Egyesült Államok és Japán) vetjük össze, akkor több vonatkozásban is azokénál gyengébbnek mutatkozik. Igaz, ezek a jelentések nem tartalmaznak számos olyan mutatószámot, amely a széles értelemben vett fejlődésnek és a világban folyó versengésnek, főként pedig a világtársadalom fenntartható fejlődéséért vállalt felelősség mértékének jelzésére szolgálhatna.
- A tagállami szintű versenyképességi mutatók nem minden esetben konvertálhatóak súlyozott átlagolással az Európai Unió mutatójává. Amennyiben az uniós szintű versenyképesség felmérése a vonatkozó tagállami mutatóknak az átlagolásával történik, az gyakran félrevezető eredményt adhat, mégpedig annál inkább, minél nagyobb az adatok szóródása.

- További módszertani problémát vet fel az exporttal kapcsolatos mutatók esetében az, hogy a Közösségen belüli tagállami export az Unió szintjén nem is minősül exportnak. De hasonló torzítás adódhat a külföldi közvetlen tőkeberuházások és a technológia-transzfer esetében is.
- Mindezekon túlmenően problémát okoz az EU versenyképességének felmérésében az is, hogy a tagállamok statisztikai rendszere még nem vált teljesen egységessé, sőt, egyes versenyképességi faktorok vonatkozásában (különösen a legutóbb csatlakozott közép- és kelet-európai országok esetében) maga az adathiány is.
- Az EU és tagállamai világgazdasági versenyképességét mindenekelőtt a humán tőke fejlődése, az emberi erőforrások minőségének javulása, az oktatás-képzés korszerűsödése és a tudományos kutatási és fejlesztési kapacitások fejlesztése határozza meg.
- Az Európai Unió világgazdasági versenyképességét nagymértékben ronthatja, ha az egyes tagállamok közötti fejlettségbeli különbségek jelentősek maradnak, vagyis ha az Unió gazdasága és társadalma erősen polarizált. Az EU mint közösség világgazdasági versenyképességének javulása tehát nem utolsósorban a kohéziós és regionális politika hatékonyságától és a kevésbé fejlett nemzetgazdaságok és régiók felzárkózásának ütemétől is függ. Ez utóbbi viszont a nemzeti fejlesztési stratégiák eredményességének is függvénye.
- A tagállamok nemzeti fejlesztési stratégiájának sikerét viszont alapvetően az határozza meg, hogy mennyire kapcsolódnak szervesen az uniós programokhoz és stratégiához, továbbá és következésképpen, hogy a tagállamok mennyire tudják kihasználni az integráció által nyújtott lehetőségeket, az egységes piac előnyeit.
- Az EU világgazdasági versenyképességének alakulását kétségkívül jelentős mértékben befolyásolja (bár nem feltétlenül és minden esetben kedvezőtlenül) az állam túlzott fiskális szerep-vállalása is. Az utóbbi években kibontakozó „adóverseny” ugyan módosítja az állam fiskális szerep-vállalását, az adókulcsok csökkentésének, illetve egyik-másik tagállamban az „egykulcsos” adózásra való áttérésnek azonban többféle és ellentétes irányú hatása van a fejlődésre, versenyképességre és nem utolsósorban a társadalmi és regionális kohézió alakulására.
- A más térségekkel, illetve országokkal való összehasonlítások alapján mindenesetre megállapítható, hogy többnyire kedvezőek uniós szinten is a vállalatok általános működési feltételeinek számos területére vonatkozó, továbbá a klaszterek fejlettségét jelző és a környezet-védelemmel kapcsolatos mutatók. (Kedvezőtlen viszont a makrogazdasági környezet bizonyos elemeinek minősítése.)
- Az EU versenyképességére kétségkívül meglehetősen kedvezőtlen hatással van a munkaerő-gazdálkodás rugalmatlansága. Az integrálódás viszont ezen a téren is fokozza a versenyt és a munkaerő-piac spontaneitásának szerepét, ami erről az oldalról nézve hozzájárulhat az európai versenyképesség javulásához. Ugyanakkor szükség lenne egy olyan egységes szabályozásra az Unión belül, amely biztosítaná a munkavállalók alapvető érdekeinek is az érvényesülését – tekintettel a versenyképes gazdaság és a fenntartható társadalmi fejlődés együttes és összefüggő követelményére.
- Az Európai Unió világgazdasági versenyképességének és technológiai fejlődésének jövőbeli alakulására minden bizonnyal kedvező hatással lesz a tagállamok, illetve vállalataik között az egységes piacon kibontakozó verseny.
- Természetesen még számos, nem közvetlenül gazdasági tényező is komoly hatással lehet a versenyképesség alakulására. Ilyen például a terrorizmus, amelynek pusztán az üzleti veszteségekben, illetve költségekben megnyilvánuló hatásai is – egyéb súlyos és tragikus következményeiről nem is szólva - jelentősen befolyásolhatják mind az Unió, illetve annak egyes országai, mind pedig már országok, térségek versenyképességét.

- ~~▪ Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatással van az új tagállamok kereskedelmi pozícióinak alakulására is. Az Európa földrajzi perifériájának különböző pontjain fekvő EU-tagországok vizsgálata azt mutatja, hogy igazán sikeresen csak azok tudtak bekapcsolódni a vámunió, illetve az egységes piac keretei között kibontakozó együttműködésbe, amelyek már az előcsatlakozás felkészülési idejét is felzárkózásra, strukturális átalakításra használták fel, illetve csatlakozásuk pillanatától kezdve képesek kiaknázni a Közösség nyújtotta lehetőségeket.~~
- Az Európai Unióhoz korábban csatlakozó országoknak is mintegy tíz-tizenöt évre volt szükségük az egységes piacra való felkészüléshez és az EU átlagának megközelítéséhez. Ebben a felzárkózási folyamatban a külföldi tőke beruházásainak szerepe minden esetben kiemelkedően fontos volt.
- Az Európai Unió közösségi munkaerő-piacának megnyitása az új tagállamok előtt nem okozhat lakosságuk 1%-ánál nagyobb mértékű munkaerő-elvándorlást hosszabb távon sem. A legjelentősebb akadály a megfelelő nyelvismeret hiánya. A kivándorlás a jelek szerint egyébként is csak néhány szakmában nagy arányú, vagyis erősen koncentrált. Ez viszont súlyos gondokat, szakember-hiányt okozhat a szóban forgó országokban így hazánkban is.
- Minthogy elsősorban a „brain drain” jelenti a legsúlyosabb veszteséget egy ország számára, mindenképpen indokolt és szükséges a nemzeti kutatói kapacitások megtartására, sőt növelésére jelentős állami forrásokat is biztosítani. Célszerű olyan kutatói centrumokat kialakítani, illetve támogatni, amelyek közvetlenül is együttműködnek a gazdaság szereplőivel, és így a kutatási eredmények gyakorlati felhasználása is jobban biztosítható.
- Az „Európai Kutatási Térség” kialakítása nemcsak nagy lehetőségeket nyit és jelentős előnyöket biztosíthat a nemzetközi tudományos együttműködés terén, ezáltal nagymértékben hozzájárulva az EU világgazdasági versenyképességének javulásához, hanem – legalábbis átmenetileg – egyenlőtlenítő hatású is lehet, amennyiben serkenti a legfejlettebb országok irányába mutató „brain drain”-t, illetve amennyiben a fejlettebb tagállamok kivándorlásból származó szakemberveszteségeiket a kevésbé fejlett tagállamokból pótolják.
- ~~Amiközben az Európai Unió ún. Lisszaboni Stratégiája szoros kapcsolatot kíván biztosítani a nemzetközi versenyképesség javítása és a szociálpolitikai célok megvalósítása között, és az Unión belül az egyes tagországok különböző társadalompolitikai rendszere szükségképpen közeledni fog egymáshoz, a volt „szocialista” országokban, különösen pedig hazánkban a társadalmi egyenlőtlenségek növekedésének, a szegénység markáns megjelenésének problémájával szembesülve és ugyanakkor a vállalatok versenyképességének javítására törekedve az egymást követő kormányzatok súlyos dilemmát örököltek: Egyfelől parancsolóan szükségessé vált a szociális juttatások finanszírozása érdekében az állami költségvetés és a társadalombiztosítási alap bevételeinek nem utolsósorban a vállalatokat terhelő adók és járulékok révén történő biztosítása, másfelől viszont a gazdaság élénkítésének és a foglalkoztatottság bővítésének célja a szóban forgó vállalati közterhek csökkentését indokolja.~~
- A globalizáció „kihívásai”, az éles nemzetközi verseny körülményei, valamint az integrációs követelmények a fejlettebb országokban is fenyegetik a szociálpolitikát. ~~Hazánkban és néhány más, az EU-hoz csatlakozó volt „szocialista” országban is a gazdaságpolitika, különösen a jegybanki monetáris politika többnyire az infláció letörésére, az árstabilitásra, a kormányzat fiskális politikája pedig a költségvetési deficit csökkentésére koncentrált, mert így kívánja felgyorsítani integrációját az Unió monetáris rendszerébe, miközben a szociális kiadások mértékének olykor még a~~

~~fenntartása is ellentétesnek tűnik a világgazdasági alkalmazkodás és a versenyképesség javulás követelményének.~~ A társadalompolitikának és az állami költségvetés elosztási rendszerének természetesen összhangban kell lenniük a versenyképesség javításának ezekkel a követelményeivel. Kellően bizonyított viszont (nem utolsósorban a skandináv országok példáján), hogy hatékony szociálpolitikák globálisan, illetve regionálisan versenyképes gazdaságokban is lehetségesek, sőt, hogy a szociális védelemnek a fenntartása éppenséggel még javíthatja is a nemzetközi versenyképességet.

- A helyi közösségeknek fontos szerepük van a szociális ellátás és más (egészségügyi, oktatási, infrastrukturális, környezetvédelmi, stb.) szolgáltatások biztosításában, amelyek viszonylag alacsony költséggel párosított szervezeti erőfeszítések révén és gyakran szinte minimális technikai igények mellett jelentős javulást eredményezhetnek a versenyképességben.
- A decentralizálás a lakossági részvétel felkarolása, ösztönzése és megvalósítása révén közvetlenül is hozzájárulhat a versenyképesség javulásához. De még a koherens jogi keret, továbbá a szükséges pénzügyi források és a megfelelően képzett tisztviselői gárda megléte sem jelent garanciát egy önkormányzat demokratikus és hatékony működésére. Szükség van a közösség együttműködési és problémamegoldó készségének állandó javulására is a demokratikus részvétel légkörében.
- ~~A „visegrádi országok” a többi volt „szocialista” országhoz képest a feldolgozóipari cikkek exportja terén sikeresebbnek bizonyultak. Különösen látványos exportjukban a gépek és szállítóeszközök kiviteli súlyarányának emelkedése. Az élelmiszerek „feltárt komparatív előnye” azonban csökkent, és a vegyipari export is veszített pozíciójából valamennyi „visegrádi” ország esetében.~~
- ~~Hazánk exportszerkezetében a rendszerváltást követő másfél évtizedben 1996-1997 fordulópontot jelent. Az 1990-es évek első felében a magyar élelmiszerek, vegyipari termékek és ásványi nyersanyagok minősültek sikeres exportcikkeknek, és a gépipari berendezések kivitele maradt el a világlágtól. Az évtized közepén az élelmiszer-kivitel részaránya az exportszerkezetben belül már kezdett visszaesni. 1997 után a gépek és szállítóeszközök szerepe és súlya az exportban jelentősen megnőtt. A gépipari export gyors térnyerésében feltehetően döntő szerepet játszott az a tény, hogy a már korábban beáramló külföldi tőke feldolgozóipari, illetve a feldolgozóiparon belül gépipari beruházásai révén létrejött vagy ezáltal tőkéhez jutó vállalatok az évtized második felében nagyobb exportoffenzívába kezdtek.~~
- ~~Meglehetősen természetes jelenségnek tűnik, hogy a volt „szocialista” országok esetében is a nagyobb területi kiterjedés (és belső piac) általában csökkenti a külkereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének jelentőségét, míg a kis méretű országok szükségképpen nagyobb külkereskedelmi nyitottságra kényszerülnek.~~
- ~~A világgazdasági nyitás révén olyan impulzusok érték a szóban forgó országokat (elsősorban a kisebbeket), amelyek az intézményi struktúra fejlesztésére sarkallták azokat. Az intézményi struktúra fejlesztése viszont többnyire együtt járt a közvetlen külföldi tőkeberuházások szintjének emelkedésével és a külkereskedelem szerkezetében a feldolgozóipari termékek arányának növekedésével is.~~
- Az 1990-es évek folyamán a hazai gazdaságfejlesztésben érdemi tervezés gyakorlatilag nem folyt, minthogy a kormányzatok fejlesztési tervek kimunkálása helyett inkább a gazdasági intézményrendszer kiépítésével és a privatizációval voltak elfoglalva. Ezt a magatartásukat erősítette a piac mindenhatóságába vetett hit is.
- Az ezredforduló előestéjén meginduló hazai gazdaságfejlesztési terv (Széchenyi Terv) pedig igen hamar (a méretbeli különbség okán is) beletorkollott az első, majd a második Nemzeti Fejlesztési Tervbe. Ezek megjelenése ellenére azonban a

gazdaságfejlesztés átfogó és egyszersmind kellően részletezett és megalapozott tervezésének gyakorlata még nem alakult ki, miközben a parciális, szektorális és különösképpen a politikai ihletettségű tervek ~~káros-túlburjánzásának~~ lehetünk tanúi.

- Mindenképpen nagyon aktuális és parancsolóan szükséges is lenne a legkülönbébb fejlesztési terveket egyetlen, koherens, a magyar gazdaság és társadalom fejlesztésének irányát, prioritásait és az azt szolgáló intézkedésekre és a felhasználható forrásokra vonatkozó részleteket is átfogóan bemutató terv kereteibe illeszteni, vagyis integrálni.
- A fejlesztési tervek kidolgozása során feltétlenül indokolt a hazai fejlesztési forrásokat és az uniós forrásokat együtt kezelni. Csak olyan fejlesztéseket célszerű megvalósítani, amelyeknek eredményeként létrejövő projektum hazai költségvetési forrásokból való fenntartására megvan az elkötelezettség.
- Mind a fejlesztéspolitikában, mind pedig és azzal összefüggésben a közigazgatás terén is szükség lenne fokozott decentralizációra, a megyék megszüntetésére, a régiók és kistérségek helyzetének javítására és (a jelenleginél jóval kevesebb) önkormányzat autonómiájának megerősítésére.
- ~~Az 1990-es években került előtérbe hazánkban is a térségi szemlélet a gazdaságfejlesztésben. Új elemzési és cselekvési egységként megjelent a régió, valamint a kistérség és a városi agglomeráció.~~
- ~~Regionális fejlesztéspolitika csak ott létezik, ahol a régiók, illetve területi egységek az állami forrásokból nem azonos mértékben részesülnek, vagyis a regionális fejlesztéspolitika mindig tartalmazza a régiók közötti újraelosztás elemét is. Ugyanakkor a regionális politika célja a magángazdaság tevékenységének ösztönzése is bizonyos régiókban, tehát nem csak a gazdaságilag elmaradottabb régiók kompenzálása.~~
- ~~A partnerség a sikeres fejlesztéspolitika egyik kulcsa a régiók esetében is. Minél szélesebb szakmai körök vesznek részt a fejlesztendő területek meghatározásába, illetve a fejlesztések megvalósításába, annál biztosabb lehet a fejlesztéspolitika társadalmi beágyazottsága és hatékonysága.~~
- Azért is nagy szükség van a regionalitás erősítésére, mert számos probléma központilag nem kezelhető. A területi sajátosságok, térségi problémák kezeléséhez helyi, regionális ismeret és elkötelezettség kell. A tárcák viszont nem érzékenyek a térségi problémákra, és hajlamosak az országot homogén egészként kezelni.
- A regionális szint kialakítása ~~hazánkban Magyarországon egyértelműen~~ az Unió ösztönzésére történt, elsősorban az uniós források (Phare, majd a „strukturális alapok”) felhasználásával összhangban. A régiók kijelölése azonban még nem szüntette meg a regionális, a nemzeti, illetve a megyei szint közötti átfedéseket, párhuzamosságokat. A felelőségek és kompetenciák közötti egyértelmű elhatárolás is csak a pénzeszközök elosztásával kapcsolatosan történt meg.
- Az elmúlt években végzett különféle felmérések arra figyelmeztetnek, hogy a magyar gazdaság versenyképességének alakulása több vonatkozásban, még a többi „visegrádi ország” vonatkozó mutatószámaihoz képest is, romló tendenciát mutat. A Világ gazdasági Fórum jelentéseiből mind a „növekedési”, mind az „üzleti versenyképességi index” folyamatos romlása tűnik ki. A technológiai színvonal mutatója ugyan viszonylag kedvezőnek mondható, a makrogazdasági környezet javítása terén viszont jelentős a ledolgozandó hátrány. ~~Az intézményi feltételek tekintetében meglehetősen jó a helyzet hazánkban, de a „lisszaboni stratégia” figyelembevételével további reformokra lenne szükség.~~
- A termelékenység alakulása kedvező tendenciát mutat, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni ennek munkaerő-piaci hátterét, az inaktivitás magas arányát.

- Árfolyam-versenyképességi oldalról tekintve vegyes a kép. ~~A ,ám az ezredfordulót követően egyre inkább megmutatkoznak a romlás jelei. Ez többek között azzal magyarázható, hogy a~~ nominális árfolyam gyengülése egyre kevésbé képes javítani a versenyképességen. ~~, és hogy a hazai munkaerő költségek növekedése az elmúlt években felgyorsult.~~ Az infláció utóbbi években tapasztalt csökkenésének versenyképesség-javító hatása viszont minden bizonnyal erősödik.
- A magyar gazdaság versenyképességének alakulását az innovációs tényező oldaláról nézve megállapítható, hogy sajnálatosan és megdöbbentően alacsony a kutatásra és fejlesztésre fordított összegek aránya. Ráadásul a hazai kutatások túlnyomórészt a központi finanszírozástól, és így a korlátozott költségvetési forrásoktól függenek, minthogy az üzleti szféra még nem ismerte fel az egyetemi és kutatóintézeti hálózatok szabad K+F kapacitásaiban rejlő lehetőségeket és a kutatások támogatásának versenyképességet javító hatását.

2006. február 21.

(Szentés Tamás)

akadémikus, Professor Emeritus